

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญ

เมื่อว่ากันตามหลักการแล้วพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหนึ่งที่เน้นย้ำในเรื่องของคำสอนที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในสองมิติก็คือ (๑) คำสอนที่เกี่ยวกับชีวิต ได้แก่เรื่องของคำสอนที่เกี่ยวกับกายและจิตว่า ชีวิตของเรานั้น มีองค์ประกอบ และมีกระบวนการในการดำเนินชีวิตอย่างไร และการดำเนินชีวิตนั้นจะก้าวไปสู่การเรียนรู้ในระดับที่สูงที่สุดคือการบรรลุภาวะการหลุดพ้นอย่างไร (๒) คำสอนที่เกี่ยวข้องกับมุมมองที่ชีวิตจะพึงมีต่อสังคม สิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติว่ามนุษย์เราจะใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างไรให้มีความสุขหรือไม่ติดขัดกับสิ่งที่ตนเองเกี่ยวข้องนั้นได้อย่างไร เมื่อมนุษย์มีความรู้และปฏิบัติตามหลักคำสอนในสองมิตินั้นก็จะสามารถที่จะเข้าใจในเรื่องราวของชีวิตของตนเอง และเข้าใจในความเป็นจริงซึ่งชีวิตตนเองที่จะต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งรอบกายและจะนำมาซึ่งการปฏิบัติต่อตนเองและสังคมได้อย่างถูกต้องและมีความสุข และคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ใน ๒ มิตินั้นเราจะพบว่า คำสอนเรื่องสภาวะจิต คือเรื่องความจำหรือสัญญานั้นเป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ๆ โดยคำว่าสัญญา ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Perception หมายถึง ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้ อาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์^๑ (Object) นั้น ๆ ได้ โดยที่สัญญา^๒ เป็นความรู้จำพวกหนึ่ง หมายถึง การหมายรู้ หรือกำหนดรู้อาการของอารมณ์ เช่น ลักษณะ ทรวดทรง สี สันฐาน ฯลฯ ตลอดจนชื่อเรียก และสมมติบัญญัติต่าง ๆ ว่า เขียว ขาว ดำ แดง ดั่ง เบา ทุ้ม แหลม อ้วน ผอม โด่ ปากกา หมู หมา ปลา แมว คน เขา เรา ท่าน เป็นต้น การหมายรู้หรือกำหนดรู้นี้อาศัยการจับเผชิญ หรือ การเทียบเคียงระหว่างประสบการณ์หรือความรู้เก่ากับประสบการณ์หรือความรู้ใหม่ ถ้าประสบการณ์ใหม่ตรงกับประสบการณ์เก่า เช่น พบเห็นคนหรือสิ่งของที่เคยรู้จักแล้วได้ยินเสียงที่เคยได้ยินแล้ว ดังตัวอย่าง นาย ก.รู้จักนายเขียว ต่อมาอีกเดือนหนึ่ง นาย ก.เห็นนายเขียว

^๑คำว่า “อารมณ์” ในบทความนี้ ทุกแห่งใช้ในความหมายทางธรรมเท่านั้น คือหมายถึงสิ่งที่จิตรับรู้หรือสิ่งที่ถูกรู้ โดยอาศัยทวารทั้ง ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ (ความนึกคิดต่าง ๆ) ไม่มีความหมายอย่างที่เราเข้าใจกันทั่ว ๆ ไปในภาษาไทย

^๒คัมภีร์ชั้นอรรถกถาแสดงลักษณะหน้าที่เป็นต้นของสัญญาไว้ว่า : สัญญา มีลักษณะจำเพาะคือสัญญานัน (จำได้, รู้จัก); มีหน้าที่ทำเครื่องหมายไว้เป็นปัจจัยแห่งการจำได้ (หรือรู้จัก) ต่อไปว่า “นั่นคือสิ่งนั้น” เหมือนดังช่างไม้ เป็นต้น ทำเครื่องหมายไว้ที่วัสดุไม้เป็นอาทิ; มีผลปรากฏคือ เกิดความยึดถือไปตามเครื่องหมายที่กำหนดเอาไว้ เหมือนพวกคนตาบอดคลำช้าง ยึดถือไปตามเครื่องหมายที่ตนจับได้ (ว่าช้างเป็นอย่างนั้น ๆ); มีปทัฏฐาน คืออารมณ์ตามที่ปรากฏเหมือนลูกเนื้อเห็นหุ่นคนที่ผูกด้วยมัดหญ้า สำคัญหมายว่าเป็นคนจริง ๆ (วิสุทธิมรรค 3/ 35); ถ้าเทียบกับหลักจิตวิทยาฝ่ายตะวันตก สัญญาจะครอบคลุมเรื่อง perception, conception และ recognition (แต่ไม่ใช่ memory ทั้งหมด).

อีก และรู้ว่าคนที่เขาเห็นนั้นคือนายเขียว อย่างนี้เรียกว่า จำได้ (พึงสังเกตว่า ในที่นี้ “จำได้” ต่างจาก “จำ”) ถ้าประสบการณ์ใหม่ไม่ตรงกับประสบการณ์เก่า เราย่อมนำเอาประสบการณ์หรือความรู้เก่าที่มีอยู่แล้วนั่นเอง มาเทียบเคียงว่าเหมือนกันและไม่เหมือนกันในส่วนไหน อย่างไร แล้วหมายรู้สิ่งนั้นตามคำบอกเล่าหรือตามที่ตนกำหนดเอาว่าเป็นนั้น เป็นนี้ ไม่ใช่ นั่น ไม่ใช่ นี่ อย่างนี้เรียกว่ากำหนดหมายหรือหมายรู้ การหมายรู้เช่นนี้ย่อมมีหลายชั้น หมายรู้ไปตามความตกลงอันเนื่องด้วยความรู้สามัญบ้าง เช่นว่า เขียว ขาว เหลือง แดง เป็นต้น ตามนิยมของโลก ของสังคม ของวัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น บ้าง เช่นว่า อย่างนี้สุภาพ อย่างนั้นสวยงาม อย่างนั้นถูกต้องธรรมเนียม อย่างนี้ผิดธรรมเนียม เป็นต้น ตามนิยมและปรุงแต่งจำเพาะตนบ้าง เช่นว่า อย่างนี้สวย อย่างนั้นน่าชม อย่างนี้น่าหมั่นไส้ เป็นต้น หมายรู้สองชั้น (แบบสัญลักษณ์) บ้าง เช่นว่า สีเขียวแดงหมายถึงมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เสียงระฆังสองครั้งหมายถึงการกินอาหาร ตลอดจนตามการศึกษาอบรมในทางธรรม เช่น หมายรู้ในภาวะที่ไม่เที่ยง หมายรู้ในภาวะที่เป็นอนัตตา เป็นต้น มีทั้งความหมายรู้สามัญและความหมายรู้ที่ละเอียดซับซ้อน (คือสัมพันธ์กับชั้นอื่นมากขึ้น) มีทั้งหมายรู้เกี่ยวกับรูปธรรมและหมายรู้เกี่ยวกับนามธรรม คำที่แปลสัญลักษณ์ว่า จำได้ กำหนดได้ หมายรู้ กำหนดหมาย จำหมาย สำคัญหมาย ล้วนแสดงแง่ต่าง ๆ แห่งความหมายของกองสัญญานี้ทั้งสิ้น พุดเพื่อเข้าใจกันอย่างง่าย ๆ สัญญาก็คือกระบวนการเรียกเก็บรวบรวม และสั่งสมข้อมูลของการเรียนรู้ และวัตถุดิบสำหรับความคิดนั่นเอง สัญญาเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์อย่างมาก แต่ในเวลาเดียวกัน ก็มีโทษมิใช่น้อย เพราะมนุษย์จะยึดติดตามสัญญา ทำให้สัญญากลายเป็นเครื่องกีดกันกำบังตนเองและห่อหุ้มคลุมตัวสภาวะไว้ ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความจริงแท้ที่อยู่ลึกลงไป และเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาต่อไป ขอแยกสัญญาออกอย่างคร่าว ๆ เป็น 2 ระดับ คือ สัญญาอย่างสามัญ ซึ่งกำหนดหมายอาการของอารมณ์ที่เกิดขึ้นหรือเป็นไปอยู่ตามปกติธรรมดาของมัน อย่างหนึ่ง และสัญญาสืบทอดหรือสัญญาอย่างซับซ้อน ที่บางครั้งก็ใช้คำเรียกให้ต่างออกไป เฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญจสัญญา” อันหมายถึงสัญญาเนื่องด้วยอารมณ์ที่คิดปรุงแต่งขึ้นให้ซับซ้อนพิสดารด้วยแรงผลักดันของตัณหาและทิฐิ ซึ่งเป็นสังขารชั้นนำในฝ่ายร้าย อีกอย่างหนึ่ง การแยกเช่นนี้จะช่วยให้มองเห็นความหมายของสัญญาที่กำลังแสดงบทบาทอยู่ พร้อมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสัญญากับชั้นอื่นภายในกระบวนการธรรมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น^๓

จะเห็นได้ว่าคำว่าสัญญานั้นเป็นสภาวะธรรมภายในที่เราเรียกกันว่า จิต หรือสภาวะของความนึกคิดและการรับรู้อารมณ์แล้วพัฒนาการนำไปสู่การรู้และจำอารมณ์เหล่านั้น ซึ่งถ้ามนุษย์รับรู้และจำอารมณ์หรือสิ่งใด ๆ ก็ตามไปตามกระบวนการของการรับรู้และการจดจำที่เป็นไปตามกรอบของกาฝึกฝน การรับรู้หรือการจำนั้นก็ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ถูกต้อง แต่ถ้าหากในกระบวนการรับรู้เช่นนั้นไม่ได้เป็นไปตามกระบวนการของการรับรู้ที่ดีการรับรู้ก็จะนำไปสู่การจดจำไม่ดีและนำมาซึ่งโทษได้ ดังนั้น เมื่อพิจารณาตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วคำสอนเรื่องสัญญานั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคำสอนเรื่องจิตหรือกระบวนการในการคิด และการจดจำเรื่องต่างๆที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตนเอง ซึ่งในทางพระพุทธศาสนานั้นเห็นว่าสัญญานั้นมีอยู่หลายประการและไม่ทรงตรัสถึงนิจสัญญา แต่ก็ทรงตรัสถึงอนิจจสัญญาและสัญญาอื่นที่จะนำไปสู่การตรัสรู้ว่าเน้นเกี่ยวกับนิจสัญญาดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

^๓พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยายความ พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๐.

สัญญา^๔ ที่ควรเจริญเพื่อวิมุตติ^๕ นิพเพธกคิยสัญญา ที่กำหนดหมายในญาณอันเป็นส่วนข้าแรกกิเลส^๖ คือ อนิจจสัญญา สัญญาที่เกิดขึ้นในญาณเป็นเครื่องพิจารณาเห็นว่า เป็นของสังขารไม่เที่ยง อนิจเจทุกขสัญญา สัญญาที่เกิดขึ้นในญาณเป็นเครื่องพิจารณาเห็นว่า เป็นทุกข์ในความไม่เที่ยงแห่งสังขาร ทุกเข อนัตตสัญญา สัญญาที่เกิดขึ้นในญาณเป็นเครื่องพิจารณาเห็นว่า ไม่ใช่ตนในความเป็นทุกข์เป็นอนัตตาแห่งธรรมทั้งปวง อสุภสัญญา กำหนดหมายความไม่งามแห่งกาย อาทินวสัญญา กำหนดหมายโทษทุกข์ของกายอันมีความเจ็บไข้ต่างๆ ปหานสัญญา สัญญาที่เกิดขึ้นในญาณเป็นเครื่องพิจารณาเพื่อละอกุศลวิตกและบาปธรรมทั้งหลาย วิราคะสัญญา สัญญาที่เกิดขึ้นในญาณเป็นเครื่องพิจารณากำหนดหมายวิราคะเป็นธรรมละเอียดประณีต นิโรธสัญญา กำหนดนิโรธว่าเป็นธรรมละเอียดประณีตท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมมีประเภทเหล่านี้แลที่ควรให้เกิดขึ้น อันพระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงตรัสไว้โดยชอบแล้ว พวกเราทั้งหมดด้วยกันพึงสังคายนามิพึงแก่งแย่งกันในธรรมนั้นการที่พรหมจรรย์นี้ จะพึงยั่งยืนตั้งอยู่ยาวนานนั้นพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชนมากเพื่อความสุขแก่ชนมาก เพื่อความอนุเคราะห์แก่โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุกแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และเพื่อทำลายทิฏฐิทั้งหลายอันไม่ใช่ทางให้พ้นทุกข์ หากผู้เชื่อถือต้องประสบกับทุกข์เหมือนปลาติดตาข่าย ฉะนั้น^๗ จงดูอัตภาพอันวิจิตร มีกายเป็นแผล (ทวารทั้ง ๙) ที่คุมกันอยู่ (กระดูก ๓๐๐ ท่อน เอ็น ๙๐๐ เส้น กล้ามเนื้อ ๙๐๐ มัด) กระสับกระส่ายอยู่เป็นนิจเพราะความแก่โรครภัย และกิเลส เป็นที่ดำริชอบของชนเป็นอันมาก ไม่มีความยั่งยืนมั่นคง สัตว์ทั้งหลายทั้งหนุ่มทั้งแก่พอร้างแตกสลาย ก็ล่วงไปเหมือนผลไม้สุกงอมร่วงหล่นไป มหาบพิตร อาตมาเห็นความไม่เที่ยงแม่นี้ จึงได้บวช ความเป็นสมณะที่ปฏิบัติไม่ผิดนั้นแหละ ประเสริฐ^๘

จากพุทธพจน์ดังกล่าวเห็นว่า หากมีนิจสัญญา คือสัญญาว่าสรรพสิ่งเที่ยงย่อมไม่บรรลุธรรมได้ แต่ถ้ารู้จักการละนิจสัญญามาเป็นอนิจสัญญาจะทำให้ตนเองสามารถบรรลุธรรมได้ โดยหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการละนิจสัญญานี้ก็คือ หลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ เพราะหลักไตรลักษณ์นั้นได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่องอนิจจตา คือความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งนั้นเป็นกฎธรรมดาของสรรพสิ่ง^๙

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากหลักไตรลักษณ์เราก็จะพบว่า ตามปกติสรรพสิ่งจะต้องตกอยู่ในกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความเป็นทุกข์เพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และอนัตตา คือ ความไม่ใช่ตัวตนหรือสาระที่จะยึดเป็นตัวตนไม่ได้ นั่นซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นกฎหลักของธรรมชาติ แต่เพราะเหตุคือ ๑. สันตติ ความสืบทอดของอาการทั้งหลายที่เข้ามาปิดบังอนิจจลักษณะ ทำให้มนุษย์มองไม่เห็นสภาพของความเปลี่ยนแปลงจึงได้เกิดความคิดหรือสัญญาว่าสรรพสิ่งนั้นเที่ยง คือ นิจสัญญาเกิดขึ้น ๒. อิริยาบถ หรือ การเคลื่อนย้ายวัตถุอยู่ตลอดเวลาทำให้ไม่สามารถมองเห็นความทุกข์เพราะการเคลื่อนย้ายอิริยาบถทำให้ไม่มองเห็นความทุกข์ ดังนั้น อิริยาบถจึงเข้ามาปิดบังทุกขลักษณะทำให้ไม่สามารถมองเห็นสภาวะดังกล่าว และ ๓. ขณสัญญา คือ ความเห็นว่าสรรพสิ่งนั้นมี

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๓๓๔-๓๓๕, ๓๕๙/๔๒๔-๔๒๕, ๓๖๐/๔๓๕.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๓๑๔-๓๑๕.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๙/๓๓๐, ๓๕๗/๔๐๑.

^๗ ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๑๔๙/๑-๔๗.

^๘ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๒, ๓๐๗/๓๕๙, ๓๗๑.

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๘/๓๕๔-๓๕๖.

ความเป็นกลุ่มก้อน เช่น ร่างกายที่สมบูรณ์ หรือตึกที่สูงตระหง่านยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมเข้าใจว่าสิ่งนั้นมีตัวตนไม่เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการยึดมั่นในตัวตนขึ้น ดังนั้น ฆนสัญญาจึงเข้ามาปิดบังอับตลัษณะ จึงจะพบว่าเมื่อคนเราเกิดสัญญาหรือความจำที่ผิด เช่น จำหรือเชื่อว่าสิ่งที่มีสถานะของการเปลี่ยนแปลงแต่ไม่เปลี่ยนแปลงย่อมก่อให้เกิดการยึดมั่นถือมั่นในสิ่งนั้นเมื่อยึดมั่นย่อมจะก่อให้เกิดความทุกข์เป็นธรรมดา จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ไตรลักษณ์ซึ่งประกอบด้วยลักษณะที่ทั่วไปแก่สังขารทั้งหลาย ๓ อย่าง คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง เพราะมีความปรวนแปรเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ทุกขัง ความเป็นทุกข์ เพราะถูกความเป็นโรคและความเปลี่ยนแปลงครอบงำ และ อนัตตา ความเป็นสภาพไม่ใช่ตัวตนที่ควรยึดว่าเป็นสาระเพราะถูกทำให้เสียการบังคับบัญชาไป และความไม่มีอำนาจที่จะคอยบังคับสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปในอำนาจของตนเอง เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะให้เหล่าเวไนยสัตว์ได้เข้าถึงด้วยการยอมรับความเป็นจริงตามสภาพที่ปรากฏแล้วพัฒนาไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือการดับทุกข์

จากวัตถุประสงค์การเรียนรู้ไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ไตรลักษณ์เป็นทั้งปัญหา และเครื่องมือพัฒนาชีวิตของมนุษย์ ด้วยการเข้าถึงความจริงในด้านตรงกันข้ามกับความต้องการและความหลงผิดของมนุษย์ ๓ อย่าง ได้แก่ ๑. การเข้าถึงอนิจจังซึ่งขัดแย้งกับความเป็นนิจสัญญา ๒. การเข้าถึงทุกขังซึ่งขัดแย้งกับสภาพความยินดีด้วยอำนาจแห่งตัณหา และ ๓. การเข้าถึงอนัตตาซึ่งขัดแย้งกับความยึดมั่นถือมั่นในสังขารว่าเป็นตัวเราของเรา โดยเฉพาะนิจสัญญา ความสำคัญว่าเที่ยงจัดว่า เป็นสภาพที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยเป็นความยึดติดอันตรงกันข้ามกับหลักไตรลักษณ์คืออนิจจัง ความไม่เที่ยงมาโดยตลอด หลักอนิจจังจึงเป็นคำสอนที่ต้องการให้เหล่าเวไนยสัตว์เข้าใจสรรพสิ่งด้วยปัญญา ฉะนั้น นิจสัญญา จึงเป็นสิ่งที่ควรละด้วยการเข้าใจจริงถึงสภาพของอนิจจังแล้วปล่อยวางลงได้นั่นเอง

ในเรื่องของนิจสัญญานี้ พระพุทธเจ้าทรงมองว่า เป็นทั้งปัญหาขัดขวางการพัฒนา และเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตของเวไนยสัตว์ สำหรับในด้านที่เป็นปัญหาอันเกิดจากนิจสัญญานั้น ปรากฏให้เห็นปัญหาระดับต่างๆ เช่น ความยึดมั่นถือมั่นผิด การลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระของชีวิต การดำรงตนผิด การละเลยต่อบุญกุศล ไปจนถึงความประมาทกระทำแต่อกุศลต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนปรารถนาโดยไม่เลือกวิธีการ ด้วยความสำคัญผิดว่า เป็นความสุขที่ยั่งยืนสำหรับตน เป็นต้น ส่วนในด้านการพัฒนา พระพุทธเจ้าทรงใช้กุศโลบายพัฒนาด้วยการเปิดเผยความจริงของนิจสัญญา ว่า เป็นสิ่งไม่มีสาระซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงปัญหาก่อน แล้วจึงทรงวางรูปแบบวิธีปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงความจริง และเพื่อให้ละความยึดมั่นถือมั่นในนิจสัญญานั้นได้ โดยการใช้หลักธรรมที่มีลักษณะเป็นไปเพื่อความละการยึดมั่นถือมั่นต่างๆ เช่น ละความถือมั่นในสมบัติ กาย แม้กระทั่งความคิดด้วยสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เช่น การใช้สุกขกรรมฐานเป็นเครื่องมือพัฒนาจิตให้แน่วแน่ในอารมณ์เดียวจนจิตพัฒนาไปสู่ความตั้งมั่นโดยชอบในอารมณ์นั้น และเป็นเครื่องมือพัฒนาปัญญาเพื่อให้เข้าถึงสภาพตามที่เป็นจริงของร่างกาย โดยการแสดงให้เห็นความทุกข์ และความแตกสลายไปแห่งความงามและสมบัติในร่างกายเป็นต้น^{๑๐}

^{๑๐} พระพุทธโฆษา, พระวิสุทธิมรรค, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาเถรวาทวัดสระเกศ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๔-๒๕๕.

ในปัจจุบันผู้คนมากมายยังคงใช้ชีวิตอยู่อย่างประมาท แม้จะมีคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏให้เห็นถึงผลเสีย และสภาพความเป็นจริงของความยึดมั่นถือมั่นแบบผิด ๆ ก็ตาม ที่เป็นเช่นนั้นมาจากเหตุปัจจัย ๒ ประการ คือ

๑. ธรรมชาติของมนุษย์ ๔ อย่าง ได้แก่รักสุขเกลียดทุกข์ อยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย^{๑๑} ทำให้ง่ายต่อความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นของเที่ยง นำไปสู่การหลงผิดว่าเป็นตัวเรา ของเราได้ และ

๒. มนุษย์ไม่ใฝ่ใจที่จะศึกษาเรียนรู้ชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ ทำให้ปล่อยชีวิตไปตามอำนาจของวัตถุกาม และกิเลสกาม เมื่อผิดหวังมักจะโทษสิ่งต่างๆ โดยไม่สืบหาสาเหตุที่แท้จริงตามหลักไตรลักษณ์ และเมื่อสมหวังมักจะหลงระเหิงอยู่กับความสุขโดยประมาท ส่วนในท่ามกลาง มนุษย์มักเข้าใจผิดคิดว่าตนเองจะมีชีวิตที่ยืนนานตราบเท่าอายุขัยโดยประมาณ ๘๐ ปี โดยไม่คำนึงถึงความตายซึ่งกำลังจะมาเยือนในไม่ช้า แต่เมื่อเค้าลางของความตายปรากฏในรูปแบบของความเจ็บไข้ด้วยโรคร้ายแรง หรืออุบัติเหตุต่างๆ มักจะจมอยู่กับความทุกข์เพราะผิดหวังที่ตนเองมีชีวิตไม่ยืนยาวอย่างที่คิดไว้ สมกับพระพุทธดำรัสในเรื่องความประมาทในวันเวลาและชีวิตว่า วันคืนล่วงไป ชีวิตของคนก็พร่องลงไปจากประโยชน์ที่จะทำ^{๑๒} ส่วนในที่สุด เพราะไตรลักษณ์แม้จะเป็นจริงตามสภาพที่ปรากฏให้เห็นในรูปของความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อม ความบีบคั้น และความตาย แต่เมื่อมนุษย์มีอายุย่างเข้าสู่วัยชรา มีความปรารถนาที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงความจริง และเพื่อละวางความยึดมั่นต่อสิ่งต่างๆ ตามหลักอนิจจัง อายุขัยและพลังกำลังของบุคคลเหล่านั้น กลับลดลงเหลือน้อย ไม่มีกำลังเหมือนวัยหนุ่มสาว และวัยฉกรรจ์ ทำให้ร่างกายสังขารไม่อำนวยต่อการบำเพ็ญกุศล บางรายไม่มีโอกาสเพราะต้องพึ่งพาบุคคลอื่นที่นอกเหนือจากตนเอง ทำให้หมดความอาลัยที่จะปฏิบัติธรรมตามที่คิดไว้เหมือนเมื่อครั้งที่ยังมีเรี่ยวแรงคืออยู่ กลับกลายเป็นว่า สังขารเป็นอุปสรรคต่อการทำกุศล จำต้องนอนรอความตายอย่างไร้ค่า

อีกอย่างหนึ่ง เพราะกรรมที่สัตว์ทั้งหลายสั่งสมมายาวนานจากการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ด้วยการกระทำความกรรมทางกาย วาจา และใจ เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ปัจจุสัญญายึดติดอยู่ในสัตว์ทั้งหลายอย่างเหนียวแน่น ถ้ายถอนออกได้ยาก ด้วยเหตุดังกล่าว นิจจสัญญา เมื่อสัตว์ยึดมั่นอย่างสุดโต่งจะกลายเป็นภวตัณหา คือ ราคะที่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิในการเห็นว่าเที่ยง กล่าวคือกลายเป็นสัสสตทิฏฐิที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธมาโดยตลอดได้^{๑๓}

จากข้อความข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า นิจจสัญญาเป็นได้ทั้งปัญหา และเครื่องมือในการพัฒนาชีวิต ถ้าหากมีการศึกษาอย่างจริงจัง และนำวิธีการแก้ปัญหามาประยุกต์ใช้ให้เกิดความง่ายในการปฏิบัติตามวิถีชีวิตปัจจุบันได้ ด้วยเหตุนี้ จึงทำผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่องพุทธวิธีถอนนิจจสัญญาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อเป็นข้อมูลทางวิชาการ และเป็นกุศโลบายออกจากปัญหาความยึดมั่นถือมั่นด้วยวิธีประยุกต์ที่ง่ายต่อการปฏิบัติได้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนิจจสัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาปัญหานิจจสัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๓/๕๐๒.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *อมฤตพจนนา*, หน้า ๑๘๓.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๒/๖๔. อ้างใน (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓๐๕-๑๘๒).

๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางแก้ปัญหาปัจเจกสัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการดำเนินชีวิต

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

สำหรับการวิจัยเรื่องพุทธวิธีการถอนนิจสัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยตามลำดับขอบเขตที่วางไว้ ดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และไทย ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ คัมภีร์ปกรณ์วิเสส อรรถกถาพระไตรปิฎก อรรถกถาปกรณ์วิเสส ฎีกาพระไตรปิฎก และฎีกาปกรณ์วิเสส ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓) ข้อมูลตติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร งานวิจัย และตำราวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับนิจสัญญา

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) ความหมาย ประเภท สาเหตุ ความสัมพันธ์ ปัญหา ผลกระทบของนิจสัญญา และค่านิยมที่มีต่อนิจสัญญา

๒) หลักการ หรือวิธีคิดในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับนิจสัญญา และวิธีการประยุกต์นิจสัญญาเพื่อการดำเนินชีวิต

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ นิจสัญญา หมายถึง ความเข้าใจ หรือความยึดมั่นแห่งจิตถึงสภาพสังขารว่าเป็นสาระที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกฎของไตรลักษณ์ เป็นความเที่ยง และเป็นความงามที่ควรยึดมั่นไว้ด้วยอำนาจแห่งอัตตา

๑.๔.๕ อนิจสัญญา หมายถึง ความจำได้ หมายถึง ความสำคัญ และความเข้าใจถึงสภาวะธรรมต่างๆ โดยลักษณะที่ไม่เที่ยง ไม่แท้ ไม่แน่นอน ไม่ยั่งยืน ไม่คงที่ เปลี่ยนแปลง ไม่มีแก่นสารรวมถึงบอบสลายไป

๑.๔.๖ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับนิจสัญญา หมายถึง หลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ทั้งอยู่ตรงข้ามกับนิจสัญญา เช่น อนิจสัญญา และหลักธรรมที่คล้ายกับนิจสัญญา เช่น สัสตทิฎฐิ

๑.๔.๗ กรรมฐาน หมายถึง ที่ตั้งของการทำงานทางกายและจิตอันเป็นแนวทาง หรือเครื่องมือสำหรับปฏิบัติเพื่อถอนนิจสัญญา

๑.๔.๘ สมถกรรมฐาน หมายถึง ที่ตั้งของการทำงานทางกายและจิตอันเป็นแนวทาง หรือเครื่องมือสำหรับปฏิบัติประกอบด้วย อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ และ จตุ

ชาตวรรษฐาน ๑ เพื่อถอนนิจจสัญญา ด้วยการวิธีการเข้าไปม ะจับ และเข้าถึงความจริงด้วยปัญญา และถอนอันเป็นโลกียะระดับต่าง ๆ

๑.๔.๙ **วิปัสสนากรรมฐาน** หมายถึง ที่ตั้งของการทำงานทางกายและจิตอันเป็นแนวทาง หรือเครื่องมือสำหรับปฏิบัติประกอบด้วยวิปัสสนาวิธี ๔ เพื่อถอนนิจจสัญญา ด้วยการวิธีการเข้าถึง ความจริงด้วยปัญญาอันเป็นโลกียะ และโลกุตระระดับต่าง ๆ

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระพุทธโฆษาได้กล่าวถึงเจริญสุกกรรมฐานแบบต่างๆ เพื่อถอนความยึดมั่นถือมั่นใน รูปของบุคคลราคะจิต วั ในหนังสือเรื่อง พระวิสุทธิมคค์ มีเนื้อหาโดยย่อดังนี้ อสุกกรรมฐาน ๑๐ ประการนี้ เป็นสปปายะแก่บุคคลราคะจิต ซึ่งมีปกติกำหนดยินดีในรูปสวयงาม เช่น อุทุมมาตโกสุกะ เป็นสปปายะของบุคคลราคะจิตผู้มกยินดีในทรวดทรงสณฐาน เพราะอสุกชนิดนี้แสดงให้เห็นถึงสรีระ สณฐานที่ถึงความวิปริตด้วยการพองอืดเป็นต้น^{๑๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงกฎหรือสภาวะอันเป็นลักษณะของอนิจจ ลักษณะไว้ในหนังสือเรื่องพุทธธรรม สรุปใจความได้ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบต่างๆ มา ประชุมกันเข้า หรือมีอยู่ในรูปของการรวมตัวเข้าด้วยกันของส่วนประกอบต่างๆ แต่ไม่ใช่เป็นการ นำเอาส่วนประกอบที่เป็นชิ้นๆ อันๆ อยู่แล้วมาประกอบเข้าด้วยกัน และเมื่อประกอบเข้าด้วยกันแล้ว ก็เกิดเป็นรูปเป็นร่างคุมกันอยู่เหมือนเมื่อเอาวัตถุต่าง ๆ มารวมกันเป็นเครื่องอุปกรณ์ต่างๆ ความจริงที่ กล่าวไว้ว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากการประชุมกันของส่วนประกอบต่างๆ นั้น เป็นเพียงคำกล่าวเพื่อเข้าใจ ง่ายๆ ในเบื้องต้นเท่านั้น แท้จริงแล้ว สิ่งทั้งหลายมีอยู่ในรูปของกระแส ส่วนประกอบแต่ละอย่างล้วน ประกอบขึ้นจากส่วนประกอบอื่นๆ ย่อยลงไป แต่ละอย่างไม่มีตัวตนของมันเองเป็นอิสระ ล้วนแต่เกิด ดับต่อกันไปเรื่อย ไม่เที่ยง ไม่คงที่ กระแสนี้ ไหลเวียนหรือดำเนินไป อย่างที่ดูคล้ายกับรักษารูปแนว และลักษณะทั่วไปไว้ได้อย่างค่อยเป็นไป ก็เพราะส่วนประกอบทั้งหลายมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน และกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อแกกันอย่างหนึ่ง และเพราะส่วนประกอบเหล่านั้น แต่ละอย่างล้วนไม่มี ตัวตนของมันเอง และไม่เที่ยงแท้คงที่อย่างหนึ่ง ความเป็นไปทั้งหมดนี้เป็นตามธรรมชาติ อาศัย ความสัมพันธ์และความเป็นปัจจัยเนื่องอาศัยกันของสิ่งทั้งหลายเอง ไม่มีตัวการอื่นที่นอกเหนือออกไป ในฐานะผู้สร้างหรือผู้บันดาล จึงเพื่อเข้าใจง่ายๆ ว่า เป็นกฎธรรมชาติ^{๑๕}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้ถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับความดับไปแห่งตัวกู-ของ กู ไว้ในหนังสือเรื่อง ตัวกูของกู มีเนื้อหาโดยสรุป ดังนี้ ผู้ศึกษาจะต้องระลึกเสมอถึงหลักการ ของปฏิจจสมุปบาทไว้ให้ดี ว่า อริยมรรคมีองค์แปดจะต้องอาศัยสัมมาทิฐิ หรือความรู้ที่ว่า สิ่ง ทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นด้วยกันทั้งนั้น และพึงกำหนดให้ละเอียดลงไปถึงข้อที่ควรนำมา ปฏิบัติ เพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น ๒ ระยะ คือ ระยะอารมณ์ที่กายนอกยังไม่กระทบ และระยะที่

^{๑๔} พระพุทธโฆษา, **พระวิสุทธิมคค์**, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนาเถร วาฬวัดสระเกศ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๔.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗.

อารมณ์ภายนอกมากระทบแล้ว เมื่ออารมณ์ภายนอกยังไม่มากระทบ ควรทำการศึกษาว่า อารมณ์ทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เมื่ออารมณ์มากระทบก็มีสติสัมปชัญญะเอาความรู้้นมาใช้ให้ได้ทันทางที่ ทำให้รู้ว่า อารมณ์ที่มากระทบนั้น คือสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง^{๑๖}

พระราชสุทธินายกมงคล (หลวงพ่อดำ ฐิตญาโณ) ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้ที่จะเป็นพระวิปัสสนาจารย์ จะต้องเข้าใจสภาวะธรรมในตนเองไว้ในหนังสือเรื่อง มหัทธจรยจากการปฏิบัติธรรมสรุปใจความได้ว่า มหัทธจรยการปฏิบัติธรรมจะได้ผลสมคาศอย่างน่าชื่นใจ อยู่ที่เราเอาชนะใจตนเองได้ อย่าพ่ายแพ้ อาณิสสในการปฏิบัติธรรม จะทำให้เกิดมหัทธจรยเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ ทำความเสื่อมให้เจริญได้ โดยสิ่งที่ธรรมสามารถบันดาลให้ คือ ธรรมะทำให้สิ่งที่เร้นให้แจ้ง ที่ไม่รู้ให้รู้ ที่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ จะได้เข้าใจตนเองต่อไป สามารถอ่านออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น เห็นตัวตาย คลายทิฏฐิ ดำริชอบ ประกอบกุศล ได้ผลอนันต์ นี่คือ ความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนา^{๑๗}

พระราชวิสุทธิกวี (วิจิตร จิตตยาโณ) ได้ให้คำแนะนำทั่วไปสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ในหนังสือ เรื่อง วิปัสสนา สรุปใจความได้ว่า ทุกคนย่อมมีความกังวลใจแทบทั้งสิ้น ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนา เนื่องจากความกังวลจะทำให้จิตไม่เป็นสมาธิ โดยมากจะมี ๑๐ ประการด้วยกัน ได้แก่ ห่วงที่อยู่ ห่วงสกุล ห่วงลาภ ห่วงคณะ ห่วงการงาน ห่วงการเดินทาง ห่วงญาติ ห่วงการเจ็บป่วย ห่วงการศึกษา และห่วงอำนาจ ซึ่งความกังวลเหล่านั้น ไม่เป็นการยากที่จะสลัดให้พ้นไปจากใจ เพียงผู้ปฏิบัติจะต้องทำใจว่า สิ่งทีห้วงนี้ ไม่มีสำคัญมากกว่าผลที่เกิดจากการปฏิบัติ และการจากสิ่งทีห้วงเป็นเพียงการเสียสละเวลาชั่วคราว ไม่นานก็จะต้องกลับไปประสบพบเห็นอยู่ร่วมกันได้อีก ดังนั้น สิ่งที่เป็นกังวลเป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติจะต้องตัดให้ขาดเพื่อเข้าถึงวิปัสสนาและเพื่อให้การปฏิบัติวิปัสสนาเจริญก้าวหน้าต่อไป^{๑๘}

พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร) ได้ให้อิโฆวาทเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมว่าจะต้องมีกำลังใจเป็นพื้นฐาน ไว้ในหนังสือ รวมคำสอนธรรมปฏิบัติเล่ม ๒ สรุปใจความได้ว่า การก้าวสู่ความดีคือการก้าวสู่ความเป็นพระอริยะซึ่งจะต้องผ่านขั้นตอนสำคัญคือการเห็นทุกข์ก่อน สำหรับผู้ปฏิบัติจะต้องค่อยเห็นทุกข์ทีละน้อยๆ ไม่จำเป็นต้องนั่งเครียดให้เป็นโรคเส้นประสาท เพราะวาทุขมิให้เราได้เห็นตลอดเวลา ไม่ต้องไปดูทุกข์ทีใคร เช่น ไม่ได้ปรองพินไม่ได้ล้างหน้าก็รำคาญ ไม่ได้กินข้าวก็หิว ไม่ได้ถ่ายอุจจาระปัสสาวะก็ทุกข์ ไม่ทำงานก็ทุกข์เนื่องด้วยการที่ต้องกินต้องใช้ ดังนั้น ควรที่จะชื่นชมยินดีกับการได้เห็นความทุกข์ ด้วยว่า ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นความทุกข์ได้ชาตินี้ แสดงถึงการมีปัญญาและความสามารถที่จะต้องต้านทานกิเลสได้^{๑๙}

^{๑๖} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), **ตัวกูของกูฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๓๒๑.

^{๑๗} พระราชสุทธินายกมงคล (จรัญ จิตยาโณ), **กรรมฐานแก้ปัญหาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๑๘} พระราชวิสุทธิกวี (วิจิตร จิตตยาโณ), **วิปัสสนาภาวนา**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๑), หน้า ๑๘๘-๑๘๙.

^{๑๙} พระราชพรหมยาน (วีระ ถาวโร), **รวมคำสอนธรรมปฏิบัติเล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๗), หน้า ๒๒๓-๒๒๔.

พระคันธสราภิงค์ ได้กล่าวถึงวิธีกำหนดอาการฟุ้งสำหรับผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไว้ในหนังสือเรื่อง การเจริญสติปัฏฐาน สรุปใจความได้ว่า นักปฏิบัติควรกำหนดอาการฟุ้งอย่างมีพลังทันทีที่เกิดอาการฟุ้งขึ้น เนื่องจากอาการนี้เป็นอาการทางจิตที่ไม่ปรากฏชัดเหมือนอาการทางกาย ผู้เริ่มปฏิบัติใหม่ควรกำหนดรู้อาการฟุ้งโดยบริกรรมถี่ๆ ๔-๕ ครั้ง หรืออาจบริกรรมถึง ๑๐ ครั้ง ได้ในกรณีที่ฟุ้งก็จะดับทันที หากฟุ้งชานไปเรื่อยๆ จนจบเรื่องแล้วสืบกกำหนด เมื่อรู้ตัวในภายหลังฟุ้งบริกรรมทวนว่า คิดหนอยๆ สัก ๒-๓ ครั้ง การบริกรรมทวนนี้จะช่วยให้รู้ตัวมากขึ้น และในกาลต่อไปจะสามารถรู้เท่าทันอาการฟุ้งได้ทันทั่วทั้งที่ (แสดงให้เห็นว่า วิธีสอนก็คือวิธีการสอบอารมณ์นั่นเอง)^{๒๐}

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) ได้กล่าวถึงลักษณะของอนิจจลักษณะ คือ ลักษณะที่ไม่เที่ยงไว้ในหนังสือเรื่อง วิปัสสนานัย เล่ม ๒ สรุปใจความโดยสรุปว่า อนิจจลักษณะ ๑๐ อย่าง ได้แก่ ๑. ไม่เที่ยง (อนิจ) คือ รู้ว่าเกิดขึ้นแล้วดับไป ๒. แตกทำลายไปด้วยความแก่ ความเจ็บ และความตาย (ปฺโลก) ๓. หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงด้วยความแก่ ความเจ็บ และความตาย (จล) ๔. สลายไปเร็ว (ปภังคุ) คือ รู้ว่า รูปนามดับไปก่อนจะกำหนดรู้เสียอีก ๕. ไม่ยั่งยืน (อทุร) คือ รู้เห็นว่า รูปนามดับไปเสมอไม่ยั่งยืน ๖. มีความแปรผันอยู่เป็นธรรมดาโดยไม่ตั้งอยู่ในสภาพเดิม ด้วยความแก่ และความตาย (วิปริณามธมม) คือ รู้ว่า รูปนามมีสภาพไม่เหมือนเดิมที่เริ่มเกิดขึ้นโดยแปรปรวนดับไป ๗. ไม่มีแก่นสาร (อसारก) คือ รู้ว่า รูปนามไม่มีแก่นสารที่น่ายึดมั่นว่า เป็นเรา ของเรา ๘. ปราศจากความเจริญ (วิภว) คือ ในเวลาก่อนการปฏิบัติธรรมยังไม่อาจแยกสันตติบัญญัติ (บัญญัติโดยอาศัยความต่อเนื่อง) และชนบัญญัติ (บัญญัติอาศัยกลุ่ม) ออกจากนามรูปได้ บุคคลย่อมเข้าใจว่า ร่างกายและใจของตนดำเนินมาตั้งแต่เยาว์วัย ค่อยๆ เติบโตจนถึงปัจจุบัน... แม้สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นมาก็ได้เกิดจากสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นก่อน ไม่มีรูปนามใดๆ ที่สืบต่อจากนามรูปก่อนเลย ๙. ถูกปัจจัยปรุงแต่งด้วยอำนาจกรรม จิต อุตฺ อาหาร (สงขต) คือ รู้ว่า รูปนาม เกิดขึ้นเมื่อปัจจัยบริบูรณ์ ๑๐. มีความแตกดับเป็นธรรมดา (มรณธมม) คือ รู้เห็นว่ารูปนามดับไปเสมอ^{๒๑}

พระมหาสว ญาณวิโร ได้กล่าวถึงอานิสงส์การฝึกสติไว้ในหนังสือเรื่อง ปฏิบัติวิปัสสนาแล้วได้อะไร สรุปใจความได้ว่า ผู้ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานทั้ง ๔ (คือ) ย่อมจะได้รับผล คือ ความหลุดพ้นจากความเศร้าครวญร้องไห้ ในเมื่อต้องประสบความพลัดพราก เช่น นางปฐาจารา ไม่เศร้าโศกแม้จะประสบการกับสูญเสีย สามิ บุตร บิดา มารดา และพี่น้องชาย นี้ เป็นอานิสงส์ที่ผู้เจริญสติปัฏฐานจะพึงได้รับ^{๒๒}

พระภาสกร ภูริวฑฺฒโน (ภาวิโล) ได้กล่าวถึงลักษณะของการยึดมั่นถือมั่นในกาม ตณ และศีลพรตอันเป็นเหตุแห่งการยึดถือในสิ่งที่ชอบว่าเป็นลักษณะที่เที่ยงไว้ในหนังสือเรื่อง ปฏิกิจสมุพบาทสำหรับคนรุ่นใหม่ สรุปใจความได้ว่า เมื่อมีกามตัณหา กามราคะ และภวตัณหาในกามภพ เป็นปัจจัย กามุปาทาน ความยึดติดถือมั่นในทิวสนธิ คือ ความเห็นว่า วัตถุกามนั้นๆ เป็นสิ่งดีงามจะนำความสุขมาให้ เป็นสิ่งที่แน่นอนเชื่อถือได้ เป็นกามาวจรอิฏฐารมณ คือ กามารมณที่น่าปรารถนาอย่างยิ่ง

^{๒๐} พระคันธสราภิงค์, การเจริญสติปัฏฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ลำปาง : จิตวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๙๖.

^{๒๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). วิปัสสนานัย เล่ม ๒. พระคันธสราภิงค์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร : หจก. ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๕๐, หน้า ๓๑๐-๓๑๑.

^{๒๒} พระมหาสว ญาณวิโร, ปฏิบัติวิปัสสนาแล้วได้อะไร, (กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

ขึ้นไป นอกจากอึดติอึดมั่นในวาทีว่าตน ก็ได้รับการเสริมแรงให้ถล่ำลิกยึดแน่นลงไปอีก เพราะเหตุสำคัญว่า ตน นั้น เป็นเจ้าของ อารมณ์และเวทนาที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาแต่อิฏฐารมณ์นั้น ยิ่งมีการปฏิบัติในศีลพรต หรือข้อวัตรใดๆ แล้ว มีส่วนให้ได้รับกามาวจรอิฏฐารมณ์ คือ กามารมณ์ที่น่าปรารถนานั้นๆ โดยมีเวทนาเป็นโสมนัส หรืออุเบกขาก็ตาม สลัพพุตูปาทาน คือ ความยึดติดถล่ำลิกมั่นในศีลพรตนั้นๆ ก็จะถูกตอกย้ำให้ย่ำแย่ยึดติดยิ่งๆ ขึ้นไป^{๒๓}

พระดร. ดับบลิว ราหุล กล่าวถึงความหลงผิดอันเป็นเหตุแห่งความยึดมั่นถล่ำลิกมั่นไว้ในหนังสือเรื่อง พระพุทธเจ้าสอนอะไร สรุปใจความได้ว่า การมีสติ หรือสัมปชัญญะไม่ได้หมายถึงการคิดว่า เรากำลังทำสิ่งนี้อยู่ เพราะเป็นการอยู่กับความคิดถึงตัวตนเท่านั้น ไม่ได้อยู่กับการกระทำที่แท้จริง ทำให้เกิดผลเสียหายเพราะไม่ได้ทำงานอย่างที่ตัวเองคิดว่าทำอยู่ ถือเป็นอหังการ (ความยึดว่าเป็นเรา) และมมังการ (ความยึดว่าเป็นของเรา) อย่างหนึ่ง^{๒๔}

แนบ มหาวีรานนท์ กล่าวถึงนามรูปสำหรับผู้ปฏิบัติใหม่ไว้ในหนังสือเรื่อง แนะนำการปฏิบัติวิปัสสนา สรุปใจความได้ว่า สำหรับผู้เริ่มปฏิบัติก่อนอื่นจะต้องทำความเข้าใจในนามรูปให้ได้เสียก่อน จึงจะสามารถกำหนดได้ถูกต้อง เช่น จะต้องรู้ว่า ดูอะไร อะไรเป็นรูป อะไรเป็นนาม ซึ่งจะต้องสอนตามที่ปรากฏในอารมณ์ ๖ ยกตัวอย่าง เวลาเห็น จะต้องรู้ว่า ที่เห็นเป็นนาม สิ่งที่ถูกเห็นเป็นรูป เวลาได้ยิน ที่ได้ยินเป็นนาม เสียงที่พูดเป็นรูป เวลาได้กลิ่น ที่รู้กลิ่นเป็นนาม กลิ่นหอมหรือเหม็นเป็นรูป เวลาลิ้มรส ที่รู้รสเป็นนาม รสที่ถูกรู้ว่าเป็นเปรี้ยว หวาน เป็นรูป เวลาถูกต้อง ที่รู้สึกถูกต้องเป็นนาม เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นรูป เวลานั่ง นอน ยืน เดิน ที่รู้ว่าเป็น นอน ยืน เดิน เป็นนาม ส่วนอิริยาบถนั่ง นอน ยืน เดิน เป็นรูป สรุปได้ว่า นามรูปทั้งหลายมีอยู่ในตัวเราทุกขณะที่รับอารมณ์ตามทวารทั้ง ๖^{๒๕}

ธรรมทาส ได้กล่าวถึงการเข้าใจสภาวะธรรมของสิ่งที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องทางทวารทั้ง ๖ ไม่ว่าจะเป็นการได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส และได้นึกคิดไว้ในหนังสือเรื่อง การปฏิบัติธรรมสำหรับฆราวาส สรุปใจความได้ว่า เริ่มต้นการปฏิบัติธรรมเมื่อผู้ปฏิบัติประสบกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งไม่เป็นที่พอใจมักจะมองว่าตนเองเป็นฝ่ายถูกเสมอและมักโยนความผิดให้สิ่งที่ตนเกี่ยวข้องด้วย เช่น ปากกาเสียเขียนไม่ออกก็มักจะโทษปากกาไม่ได้มาตรฐาน คนรอบข้างทำไม่ถูกใจก็มักจะว่าเขาเป็นฝ่ายก่อเรื่อง คนที่แข่งขันกับเราก็มักจะยกเขาให้เป็นศัตรูอยู่เสมอ ในทางโลกจึงเต็มไปด้วยความเข้าใจผิด ส่วนในทางธรรม หรือในทางวิปัสสนา สิ่งต่างๆ ไม่มีผิดเพราะมันดำเนินไปด้วยดีตามวิธีของมันเองของผู้ปฏิบัติต่างหากที่เห็นผิดเพราะความมีดมัวของตนเอง ดังนั้น เริ่มต้นการปฏิบัติ จะต้องทำความเข้าใจให้เห็นให้ถูกต้องก่อนเสมอ คือ เห็นจริงและปล่อยวางได้ในสิ่งที่เข้าไปเกี่ยวข้อง^{๒๖}

^{๒๓} พระภัสกร ฐิตวิฑฺฒโน (ภาวิไล), ปฏิจ্ঞสมุปบาทสำหรับคนรุ่นใหม่, (เชียงใหม่ : กองทุนธรรมวิหาร, ๒๕๔๘), หน้า ๕๔.

^{๒๔} พระดร.ดับบลิว ราหุล, พระพุทธเจ้าสอนอะไร, แปลโดย รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๗.

^{๒๕} แนบ มหาวีรานนท์, แนะนำการปฏิบัติวิปัสสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๙-๑๐.

^{๒๖} ธรรมทาส, การปฏิบัติธรรมสำหรับฆราวาส, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘-๑๙.

พร รัตนสุบรรณ กล่าวถึงวิธีรักษาจิตไว้ในหนังสือเรื่อง สมาธิและวิปัสสนาในชีวิตประจำวันเล่ม ๑ สรุปใจความได้ว่า การฝึกสมาธิคือการฝึกให้จิตอยู่กับตัว มีพระพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่เมฆิยะว่า ธรรมชาติของจิตมักดิ้นรนกวักแกว่ง รักษาได้ยาก ห้ามได้ยาก แต่คนมีปัญญาย่อมสามารถทำจิตให้สงบได้แน่ พระดำรัสดังกล่าวหมายถึง การรู้เท่าทันอารมณ์ หรือการรู้ความจริงตามสภาพที่ปรากฏนั่นเอง^{๒๗}

ธงชัย แสงรัตน์ กล่าวถึงวิธีของวิปัสสนากับความคิดไว้ในหนังสือเรื่อง วิปัสสนาสมัยพุทธกาลกับวิปัสสนายุคปัจจุบัน สรุปใจความได้ว่า การปฏิบัติธรรมในปัจจุบันทุกสำนักมักจะสอนให้กำหนดอารมณ์ปรมัตถ์และเป็นปัจจุบันนารมณเท่านั้น โดยมีพระสูตรอ้างว่า บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรมุ่งหวังสิ่งที่ยังมาไม่ถึง สิ่งใดล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็เป็นอย่างนั้นไปแล้ว สิ่งใดที่ยังมาไม่ถึง ก็เป็นอันว่ายังไม่ถึง ก็บุคคลใดเห็นแจ้งธรรมปัจจุบัน ไม่ม่งอนแง่นไม่คลอนแคลนในธรรมนั้นๆ บุคคลนั้นพึงเจริญธรรมนั้นเนื่องๆ ให้ปรุโปร่งเถิด^{๒๘}

ธนิธ อยู่โพธิ์ กล่าวถึงวิธีกำหนดในส่วนธรรมมีนิเวศน์เป็นต้นไว้ในหนังสือเรื่อง วิปัสสนาภาวนา ว่าด้วยวิธีปฏิบัติวิปัสสนาทดสอบรู้ผลด้วยตนเอง สรุปใจความได้ว่า การกำหนดนิเวศน์ในส่วนของอุทัจจะ ความมีใจฟุ้งซ่าน และกุกจะ ความรำราญใจ พึงกำจัดด้วยการกำหนดรู้ คือ รู้ตามความเป็นจริงว่า ฟุ้งซ่านหนอ หรือ รำคาญหนอ เนื่องจากหากไม่กำจัดออกจะทำให้จิตตกเป็นทาสของมันที่จะต้องทำตามคำสั่งของมันอยู่ตลอดเวลา ไม่มีอิสระในตัวเอง โดยจะถูกเหนี่ยวรั้งใจไว้มิให้บรรลุสมาธิและเห็นประจักษ์ด้วยปัญญาได้อการดังกล่าวจะเต็มไปด้วยความหวาดกลัวเหมือนคนมีความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งซ่อนเร้นอยู่ ในการกำหนดนิเวศน์ธรรมข้ออื่นๆ ก็มีนัยเช่นเดียวกัน^{๒๙}

ดั่งตฤณ กล่าวถึงการปลุกสติให้ตื่นจากความหลงผิดในกาย ไว้ในหนังสือเรื่อง มหาสติปัฏฐานสูตร สรุปใจความได้ว่า เมื่อกายเป็นของไม่สะอาดมาแต่เดิม เหตุใดเราจึงถูกห่อหุ้มไปด้วยของไม่สะอาดตลอดเวลา มีเหตุผล ๒ ประการ ได้แก่ ความตรึงนิกทางกาม และการทำความสะอาดร่างกาย ในส่วนแรกมนุษย์ถูกอำนาจกามครอบงำเนื่องมาจากความหลงผิดไม่มีปัญญาเห็นความเป็นจริงของกามเพียงพอ ส่วนหลังเกิดจากการที่ร่างกายถูกบำบัดจากน้ำ ของหอมและเครื่องบำรุงผิว จึงเข้าใจผิดคิดว่ากายสะอาดอยู่นั่นเอง ขณะอยู่ในห้องน้ำจึงควรพิจารณาดูให้รู้ลึกถึงความจริงไปด้วยเพื่อปลุกสติให้ตื่นขึ้นยอมรับสภาพให้ถูกต้อง ควรพิจารณาอยู่เรื่อยๆ ว่า กายเราเป็นเหมือนถุงบรรจุอีกที่จะต้องระบายทิ้งอยู่เสมอ ถ้าไม่มีส้วมมารองรับก็จะเรี่ยราดส่งกลิ่นเหม็นฟุ้งน่าขยะแขยง^{๓๐}

สุจิตรา อ่อนค้อม กล่าวถึงความไขว่เขวทางด้านความคิดและการปฏิบัติไว้ในหนังสือเรื่อง การฝึกสมาธิ สรุปใจความได้ว่า ความไขว่เขวด้านความคิดเป็นอุปสรรคและปัญหาสำคัญในการ

^{๒๗}พร รัตนสุบรรณ, สมาธิและวิปัสสนาในชีวิตประจำวันเล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๗), หน้า ๙๗-๙๘.

^{๒๘}ธงชัย แสงรัตน์, วิปัสสนาสมัยพุทธกาลกับวิปัสสนายุคปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๖.

^{๒๙}ธนิธ อยู่โพธิ์, วิปัสสนาภาวนาว่าด้วยวิธีปฏิบัติวิปัสสนาทดสอบรู้ผลด้วยตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๐), หน้า ๑๖๕๒-๑๖๖.

^{๓๐}ดั่งตฤณ, มหาสติปัฏฐานสูตร, (กรุงเทพมหานคร : ไพบูลย์อ็อฟเซต จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๔-๕๖.

ฝึก เนื่องจากการฝึกอบรมจิตเป็นเรื่องละเอียดอ่อน อาจทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจผิดได้ เช่น เรื่องของการทำทุติยปาราคิ เนื่องจากเห็นอสุภสมมติเป็นเหตุให้อึดอัดรังเกียจในร่างกายแม้ของตน นำไปสู่การปลงชีวิตตนเอง ดังนั้น จำต้องระวังผู้ปฏิบัติที่มีบุพกรรมเช่นนี้ด้วย^{๓๑}

เสวตร เปี่ยมพงษ์สานต์กล่าวถึงการตัดสินใจของตนเองในการกำหนดรู้ระดับการบรรลุญาณไว้ในหนังสือเรื่อง พุทธวิปัสสนา สรุปใจความได้ว่า ไม่มีใครรู้ว่า ผู้ใดบรรลุถึงมรรคผลหรือไม่ เพราะมีขั้นตอนละเอียดอ่อนและเป็นปัจเจกบุคคล คือ รู้ได้เฉพาะตน ดังนั้น อาจารย์สอนวิปัสสนาจะต้องคอยสอบปรากฏการณ์ทางจิตที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติ โดยฟังจากปากคำของผู้ปฏิบัติเอง แต่จะไม่บอกว่า ผู้ปฏิบัติได้บรรลุญาณใดแล้ว เพื่อไม่ให้ผู้ปฏิบัติดีใจ หรือเสียใจ หรือเกิดความว่านใจในญาณที่เกิดขึ้นแล้วและยังไม่เกิดขึ้นอันจะทำให้เกิดความลำบากในการบำเพ็ญ แต่ควรตรวจสอบอาการที่ปรากฏแก่จิตของผู้ปฏิบัติกับคุณลักษณะของญาณชั้นต่างๆ เพื่อให้ทราบข้อลงกัน สมกัน และไม่ผิดเพี้ยนจากกัน จึงเป็นอันตกลงได้^{๓๒}

ข.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาสุทัศน์ ติสสรวาทิ ทำวิจัยเรื่อง “อนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า

๑) พุทธปรัชญาแสดงว่า อนิจจตา คือ ความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะที่เสมอเหมือนกันของสังขารธรรม สังขารธรรมไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง เกิดดับอยู่ทุกขณะ ไม่มีความสมบูรณ์พร้อมในตัวเอง เกิดจากส่วนประกอบต่าง ๆ มาประชุมกัน.....

๒) ความเปลี่ยนแปลง (อนิจจตา) เป็นทัศนะสายกลาง ปฏิเสธความเห็นว่าเที่ยง (สัสสตทิฐิ) และความเห็นว่าขาดสูญ (อุจเฉททิฐิ) ตามพุทธปรัชญา เรากล่าวไม่ได้ว่าโลกและอัตตาเที่ยง ในขณะที่เดียวกันก็กล่าวไม่ได้ว่าขาดสูญ สิ่งที่พุทธปรัชญายืนยัน ก็คือ สรรพสิ่งเปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง ไม่คงที่....

๓) เมื่อมาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ อนิจจตาอันเป็นทัศนะทางอภิปรัชญาซึ่งแสดงความจริงที่ปรากฏอยู่ ก็มีคุณค่าเชิงจริยธรรม ๒ ประการ คือ

๑. เมื่อประสบความเปลี่ยนแปลง ก็สามารถทำได้...

๒. ก่อให้เกิดความไม่ประมาท...

๔) อนิจจตาเป็นพื้นฐานและแกนกลางให้เข้าใจทุกขตา อนัตตตา และหลักธรรมอื่นๆ ของพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะหลักธรรมต่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่อง สืบเนื่องมาจากสังขารธรรมอันเดียวกัน และเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน^{๓๓}

สมภาร พรหมทา ทำวิจัยเรื่อง “อรรถกถากับนิตติตาในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า

^{๓๑} สุจิตรา อ่อนค้อม, การฝึกสมาธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : ดับเบิลยูเอ็น, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๘.

^{๓๒} เสวตร เปี่ยมพงษ์สานต์, พุทธวิปัสสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙๗-๒๙๘.

^{๓๓} พระมหาสุทัศน์ ติสสรวาทิ (นักการเรือน), “อนิจจตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐.

ก. พุทธปรัชญาเถรวาทมองโลกว่าเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า ความว่างเปล่าหรือที่เรียกกันเป็นภาษาบาลีว่า สุญญตา คือภาวะที่อยู่กึ่งกลางระหว่างความมี (อัตถิตา) กับความไม่มี (นัตถิตา) ทศนะของพุทธปรัชญาที่ว่า โลกเป็นสิ่งที่ว่างเปล่านี้ คือ ทศนะที่อยู่กึ่งกลางระหว่างอติกวาทะกับนัตถิกวาทะ พุทธปรัชญาเถรวาทไม่เป็นทั้งอติกวาทะและนัตถิกวาทะก็เพราะ พุทธปรัชญาเถรวาทมองโลกว่าว่างเปล่านี้เอง

ข. มีหลักธรรมอยู่สามเรื่องที่สนับสนุนทศนะที่ว่าโลกเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า คือ ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท และขณิกทศนะ หลักธรรมสามเรื่องนี้เมื่ออธิบายธรรมชาติของโลกอย่างสอดคล้องประสานกันและกัน จะให้ภาพของโลกว่า โลกนี้ประกอบขึ้นจากธาตุมูลฐานจำนวนหนึ่ง ธาตุเหล่านี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา...^{๓๔}

ร้อยเอกณัฐพร ชินะโชติ ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาอินเดีย” พบว่า ในทุกระบบปรัชญาของปรัชญาอินเดียทั้งสองฝ่ายนั้น แนวความคิดเรื่องความมีอยู่ของอัตตาหรือตัวตน เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งทางอภิปรัชญา ซึ่งเป็นเหตุให้ปรัชญาระบบนั้น ๆ มีแนวความคิด ความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ เป็นไปในแนวทางต่าง ๆ กันออกไปจากแนวความคิดเรื่องอัตตาหรือตัวตน” และได้สรุปการวิจัยว่า “ปรัชญาอินเดียทุกระบบ ทั้งฝ่ายอัสติกะและฝ่ายนาสติกะต่างให้ความสำคัญในปัญหาเรื่องความมีอยู่ของตัวตนด้วยกันทั้งสิ้น แต่มีทฤษฎะที่แตกต่างกันบ้างและคล้ายคลึงกันบ้าง”^{๓๕}

ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอัตตาและอนัตตาในพุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท” พบว่า พุทธปรัชญาเสนอทศนะใหม่คืออนัตตวาทซึ่งไม่สอนเรื่องอัตตา แต่สอนว่าทุกสิ่งเป็นอนัตตา อย่างไรก็ตามพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงอัตตาไว้บ้าง แต่ก็อยู่ในระดับสมมติอัตตา ไม่ใช่ปรมัตถอัตตา เนื่องจากพุทธปรัชญาได้แบ่งความจริงออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับสมมติและปรมัตถ ในขั้นสมมตินั้นมีสัตว์ บุคคล ตัวตนอยู่จริง ๆ ไม่ได้เป็นเพียงมายา แต่ในขั้นปรมัตถ์สิ่งเหล่านี้อยู่ในรูปของกระบวนการที่มีความแปรปรวน ทุกสิ่งมีส่วนประกอบ คือ ประกอบด้วยธาตุ ๔” และว่า สำหรับหลักอนัตตาซึ่งเป็นคำสอนพื้นฐานของพุทธปรัชญานั้น ได้กล่าวถึงความไม่มีตัวตนหรือความปราศจากอัตตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขั้นปรมัตถ์ พุทธปรัชญาสอนว่า ไม่มีตัวตนผู้ทำกรรมหรือผู้รับผลของกรรม ... คำสอนเรื่องอนัตตานี้ไม่ขัดกับการยอมรับอัตตาในขั้นสมมติบัญญัติหมายความว่าในสังคมโลกียะซึ่งยอมรับในสมมติอัตตานี้ คำสอนเรื่องอนัตตาก็มีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้ผู้ที่มีความเข้าใจเรื่องอนัตตาเป็นอย่างดีเป็นคนเห็นแก่ตัวน้อยลง”^{๓๖}

พระมหานิยม สีสลั้วโร ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า

^{๓๔} สมภาร พรหมทา, “อติกวาทกับนัตถิกวาทในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๔.

^{๓๕} ร้อยเอกณัฐพร ชินะโชติ, “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาอินเดีย” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๒.

^{๓๖} ชเอิญศรี อิศรางกูร ณ อยุธยา, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องอัตตาและอนัตตาในพุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๑๗.

๑. พุทธปรัชญาแสดงหลักอนัตตา โดยสอดคล้องกับความจริงที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบหลังจากที่ตรัสรู้แล้ว คือ หลักปัจจุสมุปบาท อนัตตาจึงเป็นหลักความจริงในกฎธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติทางอภิปรัชญาของพระพุทธศาสนา ที่แตกต่างไปจากคำสอนของลัทธิ ศาสนา และปรัชญาอื่นๆ ในอินเดียอย่างเด่นชัด

๒. พุทธปรัชญา แสดงหลักอนัตตา โดยสัมพันธ์กับการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อมุ่งถ่ายถอนความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวตน คือ ความยึดถือว่าเป็นตัวเรา ของเรา เป็นต้น ซึ่งจะเป็นแนวทางของการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ ความว่างจากตัวตน (อตฺตสญฺญตา) ความหลุดพ้นจากทุกข์ (วิมุตติ) หรือความดับเย็นเป็นสุข (นิพพาน) ในที่สุดต่อไป

๓. พุทธปรัชญามีธรรมชาติต่อแนวคิดเรื่องอัตตาแตกต่างจากศาสนาปรัชญาอื่นๆ ในอินเดีย สรุปได้ ๒ ประการ คือ

๑) พุทธปรัชญาปฏิเสธความมีอยู่ของอัตตา ที่หมายถึงอะไรบางอย่างที่มีอยู่อย่างแท้จริง เป็นนิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลงหรือแตกสลาย ไม่ว่าจะมียุอยู่ในฐานะที่เป็นหลักการแรกสุด หรือมูลเหตุของสากลโลก หรือในฐานะธาตุแท้ หรือธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ก็ตาม

๒) พุทธปรัชญาอธิบายว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “อัตตา” นั้น เป็นเพียงคำพูดที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน เป็นสำนวนคำที่ใช้เรียกแทนสภาวะอันเป็นที่ประชุมแห่งกองสังขารที่เป็นสังขตธรรมเท่านั้น คำว่า “อัตตา” นี้จึงหาได้มีความหมาย หรือกินความเข้าไปถึงความมีอยู่แห่งกองสังขารในสภาวะที่เป็นตัวตนแท้จริง แยกออกไปต่างหากแต่อย่างใดไม่ เพราะสภาวะตัวตนเช่นนั้นไม่มี มันมีไม่ได้ สิ่งที่มีได้ ย่อมไม่ใช่อัตตา สิ่งที่เป็นอัตตา ย่อมมีไม่ได้ สรรพสิ่งปรากฏเสมือนว่าเป็นอัตตา แต่เบื้องหลังสภาพที่ปรากฏนั้นก็คือภาวะที่แท้จริงว่า “สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา”^{๓๗}

สรุป จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการถกเถียงสัญญาซึ่งเป็นเพียงบางส่วนที่ผู้วิจัยได้ยกมาแสดงโดยย่อ แต่ทำให้ทราบถึง หลักธรรมและข้อปฏิบัติอันเป็นพุทธวิธี ถกเถียงสัญญา คือ การปฏิบัติในไตรสิกขา โดยเฉพาะหลักปัญญา ซึ่งปรากฏโดยชื่อว่า วิปัสสนา ทำให้ผู้วิจัยมีความเชื่อส่วนตัวที่จะพึงศึกษาต่อไปว่า วิปัสสนา นั้นมีวิธีการ และกระบวนการถกเถียงสัญญาได้อย่างไรบ้าง

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยไปตามกรอบการดำเนินการที่วางไว้ ต่อไปนี้ ได้แก่

๑.๖.๑ ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์วิเสสอื่นๆ เพื่อวิเคราะห์ความหมาย ประเภท สาเหตุ ความสัมพันธ์ในบริบทต่าง ๆ ปัญหา ผลกระทบ และค่านิยมเกี่ยวกับนิจสัญญา

๑.๖.๒ ศึกษาข้อมูลจาก ตำรา เอกสาร งานวิจัย และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิธีคิด ลักษณะ ประเภท ระดับต่างๆ หลักปฏิบัติ และหลักธรรมที่สัมพันธ์กับนิจสัญญา

^{๓๗} พระมหานายม สีสวัสดิ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอนัตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

๑.๖.๓ ศึกษาวิธีการ ขั้นตอน และรูปแบบการประยุกต์จากเอกสาร งานวิจัย และตำราวิชาการต่าง ๆ เพื่อเทียบเคียงเป็นวิธีการ ขั้นตอน และรูปแบบการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องนิจจสัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการดำเนินชีวิต

๑.๖.๔ วิเคราะห์การวิจัยที่ค้นพบจากข้อมูลที่ศึกษาข้างต้น

๑.๖.๕ สรุปและเสนอแนะผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องนิจจสัญญาที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบปัญหานิจจสัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๓ ทำให้ทราบแนวทางแก้ปัญหาในนิจจสัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการดำเนินชีวิต